

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата психологічних наук, доцента кафедри теоретичної та прикладної психології Національного університету «Львівська політехніка» Подоляк Наталії Михайлівни на дисертаційну роботу Ткаченко Ольги Тимофіївни «Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами», подану на здобуття наукового ступеню доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертаційної роботи. Дисертаційна робота Ткаченко Ольги Тимофіївни присвячена актуальній проблемі сучасної психології освіти — формуванню психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. В умовах реформування освітньої системи України, розширення практики інклюзивного навчання та впровадження європейських стандартів особливого значення набуває психологічний аспект професійної діяльності вчителя. Недостатній рівень психологічної готовності педагогів часто призводить до формалізації інклюзивної освіти, підвищення емоційного напруження та ускладнення соціально-психологічного клімату в класі. Саме тому обрана тема є своєчасною, соціально значущою та науково обґрунтованою.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з тематичним планом науково-дослідної роботи кафедри загальної та диференціальної психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» «Психологічні особливості життєдіяльності особистості в умовах соціально-психологічних трансформацій українського суспільства» (номер держреєстрації 0124U000215). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол №4 від 27.10.2022 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації та їх достовірність забезпечується теоретико-методологічним обґрунтуванням теоретичних засобів, використанням методів і психодіагностичних методик згідно з метою і поставленими у дослідженні завданнями, а також репрезентативністю вибірки дослідження, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна полягає в тому, що:

вперше: теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено вплив рівня сформованості психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами на соціально-психологічний клімат інклюзивного класу; розроблено та апробовано авторську тренінгову програму розвитку психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, що забезпечує цілісний розвиток її структурних компонентів; запропоновано інтегративну структурно-функціональну модель психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання, яка поєднує такі компоненти, як когнітивний, мотиваційний, емоційний, вольовий, комунікативний, рефлексивний, методичний, командний, інноваційний; виявлено стійкі кореляційні зв'язки між рівнем розвитку окремих компонентів психологічної готовності педагогів (емпатії, соціального інтелекту, ціннісно-мотиваційних орієнтацій, емоційної стабільності) та якістю соціально-психологічного клімату інклюзивного класу.

Уточнено:

зміст і сутність поняття «психологічна готовність педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» як інтегрованого динамічного утворення, що забезпечує адаптацію, професійну ефективність та гуманістичну спрямованість діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища; наукові уявлення про структурну організацію психологічної готовності педагога як системи взаємопов'язаних когнітивних, мотиваційних, емоційних, вольових, комунікативних та

рефлексивних компонентів, критерії, показники та рівні сформованості психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання, що даватиме здійснювати комплексну психодіагностику даного феномену, уникання психолого-педагогічні умови ефективного формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання через системний тренінговий вплив.

Набули подальшого розвитку:

уявлення про психологічну готовність як фактор професійної адаптації педагога в інклюзивному середовищі та чинник оптимізації міжособистісних стосунків у класі; концептуальні засади психологічного супроводу педагогів у процесі впровадження інклюзивної освіти, зокрема через застосування активних методів групової роботи; теоретичні положення щодо взаємозв'язку між емоційно-комунікативними характеристиками особистості педагога (емпатією, толерантністю, соціальним інтелектом) та ефективністю його професійної діяльності в інклюзивному класі; підходи до формування психологічної готовності педагогів як цілісного багаторівневого утворення, що розвивається в процесі професійного становлення й постійного вдосконалення у професійній діяльності.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці методики комплексного діагностування рівня психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами; розробці, реалізації та перевірці ефективності авторської тренінгової програми розвитку психологічної готовності педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти; можливості практичного використання отриманих результатів фахівцями психологічної служби, педагогами інклюзивно-ресурсних центрів, викладачами закладів вищої освіти під час підготовки майбутніх учителів, а також у системі післядипломної освіти – для підвищення кваліфікації педагогічних працівників і формування у них компетентності до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Основні результати дослідження впроваджено: в освітній процес: Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» (довідка №2031/25/1 від 05.11.2025 року), Одеського обласного центру підтримки інклюзивної освіти «КЗВО Одеської академії неперервної освіти Одеської обласної ради» (довідка №28 від 10.11.2025 року), закладах загальної середньої освіти Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області Управління освіти, культури, туризму, молоді та спорту Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області (довідка №09-23/156 від 18.09.2025 року), Міжнародному гуманітарному університеті (довідка № 109 від 14.11.2025 р.), Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова, кафедри спеціальної та інклюзивної освіти (довідка №01.1-07/03/4585 від 21.11.2025 р.).

Повнота викладення матеріалу дисертації відображена у 13 наукових працях. Із них 5 статей опубліковано у наукових фахових видання України та 8 статей у збірниках тез та доповідей міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Оцінка змісту дисертації та її основних положень. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (240 найменувань, з них 36 іноземною мовою), 35 додатків. Робота містить 15 рисунків, 56 таблиць. Основний зміст дисертації викладено на 221 сторінці, повний обсяг – 448 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дослідження та публікації за результатами дисертаційної роботи, подано відомості про її структуру та обсяг.

У першому розділі дисертаційного дослідження «Теоретичний аналіз проблеми психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» здійснено ґрунтовне теоретичне осмислення сутності, змісту та структурних характеристик феномену

психологічної готовності педагога, розкрито його місце й роль у забезпеченні ефективності професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Проведено системний аналіз наукових підходів до трактування поняття «психологічна готовність» у сучасній психології та педагогіці, що дало змогу узагальнити його теоретичні засади та визначити ключові детермінанти формування цього феномену. З'ясовано, що психологічна готовність виступає складним багаторівневим утворенням, яке інтегрує когнітивні, емоційно-вольові, мотиваційні та поведінкові характеристики особистості, забезпечуючи її здатність до ефективної діяльності в умовах професійних викликів.

У другому розділі дисертаційної роботи «Експериментальне дослідження психологічної готовності педагогів закладів загальної середньої освіти до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» було здійснено комплексну емпіричну перевірку теоретичних положень, сформульованих у першому розділі, та обґрунтовано методичні засади, зміст, структуру і логіку проведення дослідно-експериментальної роботи. У межах цього етапу дослідження було розроблено й апробовано діагностичний комплекс для визначення рівня сформованості психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання, яка охоплювала когнітивний, мотиваційний, емоційний, рефлексивний, вольовий, комунікативний, інноваційний і методичний компоненти.

Докладно обґрунтовано зміст і методику дослідження психологічної готовності педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Визначено концептуальні підходи до її оцінювання, розроблено схему емпіричного вивчення, уточнено критерії та показники кожного компонента готовності. Запропоновано комплекс психодіагностичних методик, що дозволив дослідити рівень сформованості усіх структурних елементів психологічної готовності.

На основі узагальнення кількісних і якісних показників визначено рівні сформованості кожного структурного компонента готовності. Здійснено дослідження впливу компонентів психологічної готовності педагогів на

соціально-психологічний клімат інклюзивного класу. На основі кореляційного аналізу доведено, що такі показники, як толерантність, емпатія, соціальний інтелект, мотивація, заснована на цінностях, а також позитивна емоційність педагогів, мають істотний позитивний вплив на створення сприятливого соціально-психологічного клімату в інклюзивному середовищі. Встановлено, що саме комунікативний та емоційний компоненти психологічної готовності забезпечують домінуючий внесок у гармонізацію міжособистісних стосунків, розвиток атмосфери взаємоповаги, прийняття та підтримки серед учасників освітнього процесу. Емпірично підтверджено гіпотезу про визначальний характер психологічної готовності педагогів як чинника, що сприяє формуванню позитивного соціально-психологічного клімату в інклюзивному класі та запобігає проявам стигматизації й дискримінації дітей з особливими освітніми потребами.

У третьому розділі дисертаційної роботи «Тренінгова програма «Психологічна готовність учителів закладів загальної середньої освіти до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами» представлено розробку, обґрунтування, реалізацію та емпіричну перевірку ефективності авторської тренінгової програми, спрямованої на розвиток і вдосконалення психологічної готовності педагогів до діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища. Обґрунтовано теоретико-методичні засади розроблення тренінгової програми, визначено її мету, завдання, принципи, змістові модулі, етапи реалізації та форми роботи з учасниками. Розроблену програму побудовано на засадах системно-діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного та акмеологічного підходів. Зміст кожного тренінгового заняття було спроєктовано відповідно до логіки послідовного формування психологічної готовності педагогів. Здійснено емпіричну оцінку ефективності тренінгу, у ході якої порівняно динаміку показників психологічної готовності педагогів експериментальної та контрольної груп на різних етапах формувального експерименту. Встановлено статистично значущі позитивні зміни саме серед учасників тренінгу, що

підтвердило причинно-наслідковий зв'язок між впровадженими тренінговими впливами та отриманими результатами. Зафіксовано зростання рівня когнітивної готовності, що проявилось у розширенні знань педагогів про закономірності інклюзивного навчання, підвищенні інтелектуальної стабільності, розвитку навичок аналізу педагогічних ситуацій і прийняття ефективних рішень у варіативному освітньому середовищі. Виявлено позитивну динаміку у розвитку мотиваційного компонента, зокрема формування ціннісно-сислової орієнтації на інклюзивні принципи, зростання внутрішньої професійної мотивації та зменшення сумнівів щодо доцільності інклюзивного підходу. Значно підвищено рівень емоційної стабільності, задоволеності професійною діяльністю, знижено рівень тривожності та фрустрації, що підтверджує ефективність формувального впливу тренінгу на емоційно-вольову сферу педагогів. Розвиток рефлексивного компонента засвідчено підвищенням здатності педагогів до самоаналізу, усвідомлення власних професійних дій і корекції педагогічної поведінки. Паралельно зафіксовано зростання методичної, командної та інноваційної готовності, що підтверджує цілісний ефект тренінгового впливу.

Здійснено оцінку впливу підвищення рівня психологічної готовності педагогів на соціально-психологічний клімат інклюзивного класу. На основі кореляційного аналізу доведено, що зростання показників толерантності, емпатії, соціального інтелекту, мотивації успіху, задоволеності життям і позитивного емоційного тону педагогів сприяє покращенню міжособистісних стосунків у класі, зниженню рівня конфліктності та напруги, формуванню атмосфери взаємоповаги, прийняття й підтримки. Встановлено, що підвищення когнітивної та рефлексивної готовності вчителів позитивно впливає на згуртованість колективу учнів, розвиток співпраці й партнерських відносин між усіма суб'єктами освітнього процесу. Доведено сталість і узгодженість отриманих кореляційних зв'язків на різних етапах експерименту, що дозволяє розглядати їх як стабільні психологічні закономірності. Доведено ефективність тренінгової програми як засобу формування психологічної

готовності педагогів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами, а також підтверджено її позитивний вплив на соціально-психологічний клімат у класі.

Висновки роботи є науково обґрунтованими та доведеними, чітко сформульованими, узгоджуються з даними, наведеними у основних розділах, що дозволяє судити про виконання поставлених завдань та досягнення мети.

Оцінюючи дисертаційну роботу Ткаченко Ольги Тимофіївни позитивно, хочу водночас висловити **зауваження та побажання:**

1. Незважаючи на обґрунтовану структурну модель психологічної готовності, окремі її компоненти (зокрема інноваційний і командний) потребують більш чіткого опису поведінкових індикаторів у реальній педагогічній практиці.

2. В емпіричному дослідженні встановлено, що педагоги, які працюють в інклюзивних класах мають досить сформовану мотивацію досягнення (за методикою Т. Елерса), водночас не зазначено, які джерела мотивації за методикою Дж. Барбуто – Р. Сколла, яка теж використана в дослідженні, у них превалюють.

3. У роботі використано іноземні джерела, однак доцільним було б ширше зіставити отримані результати з даними зарубіжних досліджень у сфері підготовки педагогів до інклюзивної освіти.

Практичне значення дисертації переважно орієнтоване на працюючих педагогів, проте бажано було б чіткіше окреслити можливості застосування розробленої моделі й тренінгової програми у процесі підготовки студентів педагогічних спеціальностей.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи Ткаченко Ольги Тимофіївни, яка є актуальною, проведеною на високому теоретичному та емпіричному рівні, з високим рівнем практичної значущості.

психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з

особливими освітніми потребами» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, розроблена на високому науковому рівні, значущість, наукова новизна та практична спрямованість результатів дисертаційного дослідження відповідає існуючим стандартам, зміст та оформлення дисертації відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її авторка, Ткаченко Ольга Тимофіївна, заслуговує присудження ступеню доктора філософії в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної
та прикладної психології,

Національний університет «Львівська політехніка»

Наталія ПОДОЛЯК

